

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ

Збірник матеріалів

**XXVI підсумкової науково-практичної
конференції викладачів**

22 лютого 2024

Київ 2024

УДК 061.3(063)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ: Збірник матеріалів XXVI підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. М.В. Трофименка. Київ: МДУ, 2024. 406 с.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет вченою радою Маріупольського державного університету (протокол № 11 від 22.04.2024)

Редакційна колегія:

Голова Трофименко М.В., ректор МДУ, кандидат політичних наук, професор;

Члени редколегії Балабаниць А.В., доктор економічних наук, професор;
Безчотнікова С.В., доктор філологічних наук, професор;
Булатова О.В., доктор економічних наук, професор;
Задорожня-Княгницька Л.В., доктор педагогічних наук, професор;
Іванець Т. М., голова Ради молодих вчених МДУ, кандидат політичних наук;
Константинова Ю. В., кандидат історичних наук, доцент;
Омельченко В.Я., доктор економічних наук, професор;
Павленко О.Г., доктор філологічних наук, професор;
Романцов В.М., доктор історичних наук, професор;
Сабадаш Ю. С., доктор культурології, професор;
Тарасенко Д. Л., доктор економічних наук, професор;
Толпежніков Р.О., доктор економічних наук, професор.

Збірник містить матеріали XXVI підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ, яка відбулася 22 лютого 2024 року в Маріупольському державному університеті.

У матеріалах висвітлені актуальні проблеми розвитку міжнародних відносин та зовнішньої політики, філософії та соціології, історії, економіки та менеджменту, права, екології, кібербезпеки, документознавства, культурології, журналістики, філології, літературознавства, методики викладання, педагогіки та психології.

Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та здобувачам вищої освіти, а також усім, хто цікавиться сучасними проблемами науки та освіти.

Редакція не несе відповідальності за авторський стиль тез, опублікованих у збірнику.

Черних Євген,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права
Маріупольський державний університет

ДО ПИТАННЯ СОЦІОЛОГІЗАЦІЇ ПРИРОДНОГО ПРАВА

Природне праворозуміння сьогодні залишається в центрі уваги загальної теорії права, особливо у зв'язку із феноменом природних суб'єктивних прав, які ця концепція методологічно обґрунтовує. У вітчизняній науці концепція природного права знаходиться в фокусі уваги багатьох дослідників, зокрема С. Головатого, О. Костенка, С. Сливки, П. Рабіновича, С. Рабіновича та інших. Значним доробком тематики природного права або юснатуралізму стала монографія С. Рабіновича «Природно-правові підходи в юридичному регулюванні» 2010 року видання, в якій автор ставить завдання зблизити поняття природного права з поняттям соціологічного права та відповідно природно-правову та соціологічну концепції праворозуміння. Велику увагу автор приділяє моменту різноманіття природно-правових підходів в межах загальної природно-правової концепції, зважаючи на який приходять до висновку, що соціологізм як концептуальний підхід виявляється *принципово сумісним* (виокремлено мною – Є.Ч.) із природно-правовим типом праворозуміння» [1, с. 65]. Проте, на нашу думку, попри величезної популярності соціологічного підходу у сучасному загальному правознавстві та концептуальної відкритості методології сучасної філософії права, що заохочує до інтеграції різних типів праворозуміння, наведене твердження є хибним або, принаймні, не точним.

Отже, метою тез є висвітлення тих характеристик, які демонструють, що поняття природного та соціологічного (або соціального) права та відповідні їм концепції скеровані різними пізнавальними цілями та визначаються протилежними принципами.

В своїй праці С. Рабінович докладно чималих пізнавально корисних зусиль, спрямованих проти «трактування природного права як деякого трансцендентного, суто потойбічного феномену» [1, с. 50], що обґрунтовується автором демонстрацією різноманітних зв'язків окремих природно-правових концептуальних підходів із державно-правовою та соціальною дійсністю. Тобто йдеться про спробу позбавлення природного права аури трансцендентності шляхом, так би мовити, генетичної соціалізації, а в термінології концептуального підходу до права – шляхом соціологізації. Або, якщо сказати інакше, йдеться про спробу інтеграції природно-правової та соціологічної концепції праворозуміння.

Щодо позначеної позиції хочеться навести наступні думки. Важко заперечувати наявність загальних моментів, ознак чи характеристик в концепціях природного та соціологічного права, особливо, зважаючи на те, що не всі природно-правові підходи, як і підкреслює С. Рабінович, є суто метафізичними, окремі з них наближені до соціальної або антропологічної фактичності. Доречно згадати зусилля Ш. Монтеск'є, який у відомій праці «Про дух законів» відтворив вражаючу картину різнобічної зумовленості змісту права реальністю. Поряд із природними чинниками («природою речей») велику увагу він приділив різноманітним суспільним умовам, що впливають на зміст права: господарським, духовнокультурним, економічним, соціологічним. Тезис обумовленості змісту права реальністю був предметом численних наукових досліджень, отримав подальший розвиток в багатьох теоріях. Проте, у наведеному висновку С. Рабіновича йдеться не просто про окремі співпадіння між природно-правовою та соціологічною концепціями права, а про сумісність на рівні принципів відповідних понять і концепцій, з чим, на наше переконання, важко погодитися. На нашу думку, якими би численними, різноманітними, міцними та навіть необхідними не були зв'язки права з реальністю, вони ще не дають підстав для висновку про принципову сумісність між природним правом та соціологічним правом, оскільки ці два поняття права і відповідні їм концепції скеровані протилежними пізнавальними цілями, виникли та розвивалися на протилежних онтологічних та методологічних принципах, і ця протилежність між ними зберігається, якщо не сказати, є іманентною.

1. Наш перший аргумент полягає в тому, що змістовно природне право та соціологічне право це не одне, а два різних поняття права. Поняття є не просто довільною комбінацією ознак предмета, а вибірковою комбінацією тих його суттєвих ознак, які відповідають пізнавальному інтересу, пізнавальній меті його утворення. Тож, утворення поняття, є питанням пізнавальної доцільності [2, с. 50]. До того ж, поняття має містити не просто набір ознак, а онтологічний принцип. Можна бачити, що поняття соціологічного права охоплює фактично діючі норми поведінки, які осмислено або спонтанно створюються в соціальних союзах, при тому, що ознака справедливості для них не є необхідною, проте поняття природного права завжди містить ідеал справедливих норм, який забезпечується презумпцією, що ця виключна розумність природного права не створюється людьми, не є похідною від свідомості людини. Тож, утворення поняття соціологічного права скероване метою репрезентації соціального походження та соціальної природи норм, які фактично діють та відтворюються в практиках людських союзів. І навпаки, виникнення поняття природного права скероване протилежною пізнавальною метою – репрезентації таких норм поведінки, які не створені людським розумом, не є дериватом людської розумності в тому сенсі, в якому яблуко є дериватом яблуні. Стисло кажучи, похідність від соціуму, в решті

решт, створюваність людиною є онтологічним принципом соціологічного права, а поняття природного права визначається протилежним онтологічним принципом – не створюваності людиною.

2. Другий аргумент полягає в принциповій методологічній протилежності між концепціями соціологічного права та природного права. Будь-які вчення, що охоплюються соціологічною концепцією, виникають із методологічної ідеї ототожнення фактичного суспільного порядку із правовим та етично правильним. І навпаки, будь-яке вчення про природне право виникає на методологічному засновку різкого протиставлення права фактично існуючого та права ідеально справедливого, які, хоча і можуть співпадати в законодавстві та практиках, але ідейно завжди зберігають принципову протилежність. Отже, методологічним засновком соціологічного права є ототожнення суцього та етичноповинного на відміну від природного права, яке в ідеї виводиться із принципового розмежування світу суцього, фактичного та світу повинного, справедливого, при тому що критерій правильності існує незалежно, апріорно, об'єктивно до свідомості людей як даність.

Саме цей методологічний момент поєднання суцього та етичноповинного утворює принциповий момент для критики правового соціологізму з початку його теоретичного формування. Виразною в цьому плані є дискусія між Г. Кельзенем та одним із фундаторів правового соціологізму Є. Ерліхом, автором відомої праці «Основні положення соціології права» [3]. Хоча Г. Кельзен аж ніяк не був прихильником природного праворозуміння, він в традиції ідей І. Канта твердо розрізняв сфери суцього та повинного або в інших термінах – сферу норм як ідеальних моделей відносин і сферу фактичного як сферу сили, яка може і не мати правової підстави в значенні повинного. Є. Ерліх, навпаки, не надавав цьому розрізненню великого значення, оскільки в його розумінні право створюється соціальними союзами, ними підтримується і не може мислитися окремо від фактичного соціального життя, що приводить його до заперечення розподільних ліній між юридичною дійсністю та соціальною чинністю норм і правил. Для Г. Кельзена це значило змішування сили та права, тоді як Є. Ерліх визнавав нормативну силу фактичного, тому для нього будь-яке соціальне правило примусове і є фактичною силою. Проте, Г. Кельзен наполягав на тому, що в такому випадку не можливо обґрунтувати етичний обов'язок виконувати фактично діючі в суспільстві правила. Показово, що Є. Ерліх не спромігся переконливо заперечити на цю критику [3,4]. У зв'язку з цим у нас викликає підтримку міркування, яке можна знайти, зокрема, у Р. Ципелліуса, що хоча можна стверджувати, що право формується у просторі взаємодії між світом фактичного та світом повинного, правильного, справедливого, принципові розбіжності між цими світами, а отже концепціям, які їх репрезентують, зберігаються [2, с. 71].

3. Третій аргумент стосується інструментального, практичного значення природно-правового та соціологічного підходів. Задум С. Рабіновича позбавити природне право метафізичності та потойбічності обумовлене практичними міркуваннями посилити його інструментальну придатність та спроможність. Мається на увазі, що розуміння концепції природного права, як вчення, що ґрунтується на не ясних та сумнівних, з точки зору емпіричної науки, сутнісних витоків, приводить до скептичного ставлення до нього як малопродатного й малокорисного для практики. С. Рабінович виправляє цей недолік соціалізуючи природне право. На нашу думку, результати цього зрозумілого та виправданого прагнення не безспірні, і не тільки тому, що рятівний соціологізм виявляється не достатньо емпіричним. Як зазначалося в першому аргументі, поява поняття природного права пізнавально обумовлена тим, щоб воно відбивало такі норми, які містять вищу, не похідну від людини справедливість. Соціалізація природного права позбавляє його цього значення вищої до людини розумної об'єктивності, отже позбавляє презумпції бездоганності, яка дозволяє сприймати і, що важливо в практичному аспекті, використовувати природне право як вищий трибунал по відношенню до встановленого людьми права. Отже, до проекту соціалізації природного права виникають слушні питання доречності.

Тож, можна підсумувати, що можна погодитися з частковою сумісністю концепцій природного права та правового соціологізму, але вони зберігають протилежність на рівні пізнавальної доцільності, онтологічних та методологічних принципів.

Література

1. Рабінович С.П. Природно-правові підходи в юридичному регулюванні : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 576 с.
2. Ципелліус Р. Філософія права. Пер. з нім. Київ : Тандем, 2000. 300 с.
3. Rottleuthner H. Rechtstheoretische Probleme der Soziologie des Rechts. Die Kontroverse zwischen Hans Kelsen und Eugen Ehrlich (1915–1917). *Rechtstheorie*. 1984. Beiheft 5.
4. Kelsen H., Ehrlich E. Rechtssoziologie und Rechtswissenschaft. Eine Kontroverse (1915–1917). Baden-Baden, 2003. S. 18 usw.